

GAPNING UYUSHUQ BO‘LAKLARI

G‘ulomova Sevara Elmurodjon qizi
Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi talabasi
E-mail: sevaragulomova36@gmail.com
Tel: +998905491710

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek tilidagi gapning uyushuq bo‘laklari, ularning grammatik xususiyatlari, gap tarkibidagi vazifasi hamda nutqdagi uslubiy ahamiyati tahlil qilinadi. Uyushuq bo‘laklarning qo‘llanishi orqali fikrning aniq, ravon va ta‘sirchan ifodalanishi yoritib beriladi. Shuningdek, uyushuq bo‘laklarning turlari, bog‘lovchilar bilan va bog‘lovchilarsiz qo‘llanish holatlari misollar asosida izohlanadi.

Kalit so‘zlar: Uyushuq bo‘lak, gap bo‘laklari, ega, kesim, to‘ldiruvchi, aniqlovchi, hol, bog‘lovchi, sintaksis, o‘zbek tili.

Аннотация. В данной статье анализируются структурные единицы узбекского языка, их грамматические особенности, функция в структуре предложения и стилистическое значение в речи. Использование структурных единиц подчеркивает ясность, беглость и эффективность выражения мысли. Также на примерах объясняются типы структурных единиц, их использование с союзами и без них.

Ключевые слова

Структурная единица, структурные единицы, притяжательное местоимение, причастие, дополнение, определитель, падеж, союз, синтаксис, узбекский язык.

Abstract. This article analyzes the structural units of the Uzbek language, their grammatical features, their function in the structure of the sentence, and their stylistic significance in speech. The use of structural units highlights the clear, fluent, and effective expression of thought. Also, the types of structural units, their use with and without connectives are explained based on examples.

Keywords: Structured unit, structural units, possessive, participle, complement, determiner, case, connective, syntax, Uzbek language.

Kirish. Bugungi globallashuv davrida ona tilining sofliги va boyligini saqlash, uni ilmiy jihatdan o‘rganish hamda yosh avlodga to‘g‘ri yetkazish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. O‘zbek tili xalqimizning milliy qadriyati, ma‘naviy merosi va tafakkurining yorqin ifodasidir. Shu sababli tilshunoslik sohasida olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar til imkoniyatlarini chuqur o‘rganishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mamlakatimizda davlat tilining nufuzini oshirish borasida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan o‘zbek tilini rivojlantirish, uning xalqaro miqyosdagi obro‘sinini mustahkamlash hamda yoshlarning savodxonligini oshirish masalalariga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Xususan, davlat tilining jamiyat hayotidagi o‘rni va mavqegini kuchaytirish bo‘yicha ilgari surilgan tashabbuslar tilshunoslik fanining rivojlanishiga ham xizmat qilmoqda. Prezidentimiz “Til – millatning ma‘naviy boyligi va mustaqilligining timsolidir” degan fikrlari orqali ona tiliga bo‘lgan e‘tiborning naqadar muhim ekanini ta‘kidlab kelmoqda.

Tilning grammatik qurilishini o‘rganishda sintaksis bo‘limi muhim o‘rin tutadi. Gapning uyushuq bo‘laklari esa sintaksisning asosiy mavzularidan biri bo‘lib, nutqning mazmunan boy, mantiqan izchil va uslubiy jihatdan ta‘sirchan bo‘lishini ta‘minlaydi. Uyushuq bo‘laklar

yordamida fikr aniq, ixcham va ravon ifodalanadi. Ayniqsa, ilmiy, badiiy hamda publitsistik uslublarda uyushuq bo'laklarning keng qo'llanishi tilning ifoda imkoniyatlarini yanada boyitadi.

Mazkur maqolada gapning uyushuq bo'laklari, ularning grammatik xususiyatlari, turlari hamda nutqdagi uslubiy vazifalari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, uyushuq bo'laklarning o'zbek tilidagi ahamiyati misollar asosida yoritib beriladi.

“O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish — eng ustuvor vazifalarimizdan biridir.”

Asosiy qism. O'zbek tilida gap fikr ifodalashning asosiy sintaktik birligi hisoblanadi. Gap tarkibidagi bo'laklar o'zaro grammatik jihatdan bog'lanib, mazmunning to'liq va tushunarli ifodalanishiga xizmat qiladi. Gap bo'laklari orasida uyushuq bo'laklar alohida o'rin egallaydi. Chunki ular nutqning mantiqiy izchilligini ta'minlash bilan birga, fikrni batafsil va ta'sirchan ifodalash imkonini beradi.

Uyushuq bo'laklar bir xil sintaktik vazifani bajaradigan hamda teng bog'lanish asosida keladigan gap bo'laklaridir. Ular o'zaro sanash ohangi yoki teng bog'lovchilar orqali bog'lanadi. Bunday bo'laklar gapning mazmunini kengaytiradi va bir necha predmet, belgi yoki harakatni umumlashtirib ifodalashga yordam beradi.

Tilshunoslikda uyushuq bo'laklarning shakllanishida ohang muhim vosita hisoblanadi. Ayniqsa, bog'lovchisiz qo'llangan uyushuq bo'laklarda sanash intonatsiyasi asosiy grammatik belgi sifatida namoyon bo'ladi. Masalan:

“Kutubxonada ilmiy, badiiy, tarixiy asarlar mavjud.”

Ushbu gapda “ilmiy”, “badiiy”, “tarixiy” so'zlari bir xil vazifada kelib, uyushuq aniqlovchi bo'lib xizmat qilgan.

Uyushuq bo'laklar nutq jarayonida ma'lumotni ixcham va aniq bayon qilish imkonini yaratadi. Masalan, bir necha soddaga gaplar o'rnida uyushuq bo'laklar yordamida bitta mazmunan boy gap hosil qilish mumkin. Bu esa nutqning ravonligi va uslubiy soddaligini ta'minlaydi.

Shuningdek, uyushuq bo'laklar badiiy tasvir vositasi sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Adabiy asarlarda tabiat manzaralari, inson kechinmalari yoki voqealar tasvirida uyushuq bo'laklardan keng foydalaniladi. Masalan:

“Bahor kelib, dalalar yashil, go'zal va fayzli tus oldi.”

Mazkur gapdagi uyushuq aniqlovchilar tasvirning obrazlilikini kuchaytirgan.

Ilmiy va rasmiy uslubda esa uyushuq bo'laklar fikrning tartibli bayon qilinishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, ilmiy maqolalar, darsliklar va rasmiy hujjatlarda bir turdagi tushunchalarni ketma-ket ifodalashda uyushuq bo'laklardan samarali foydalaniladi. Bu holat matnning tushunarligini oshiradi hamda ortiqcha takrorlarning oldini oladi.

Uyushuq bo'laklarning yozuvdagi ifodasi ham muhim hisoblanadi. Ular orasida vergul, ba'zan esa bog'lovchilar qo'llanadi. Agar uyushuq bo'laklar bog'lovchisiz bog'lansa, odatda vergul ishlatiladi. Teng bog'lovchilar bilan bog'langanda esa tinish belgilarining qo'llanishi ma'lum grammatik qoidalarga asoslanadi.

Bundan tashqari, uyushuq bo'laklar o'zbek tilining boy sintaktik imkoniyatlarini namoyon etadi. Ular yordamida nutqda ta'kid, umumlashtirish va taqqoslash kabi uslubiy ma'nolar yuzaga chiqadi. Shu jihatdan uyushuq bo'laklarni o'rganish nafaqat grammatik, balki uslubiy va amaliy ahamiyatga ham egadir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O‘zbek tilshunosligida gapning uyushuq bo‘laklari masalasi sintaksis bo‘limining muhim mavzularidan biri sifatida ko‘plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Ayniqsa, o‘zbek adabiy tili grammatikasiga oid ilmiy manbalarda uyushuq bo‘laklarning grammatik tabiati, sintaktik vazifasi hamda uslubiy xususiyatlari keng yoritilgan.

Tilshunos olim A. G‘ulomov va M. Asqarovalarning “Hozirgi o‘zbek adabiy tili sintaksisi” asarida uyushuq bo‘laklar gapning teng munosabatdagi bo‘laklari sifatida talqin qilinadi. Mualliflar uyushuq bo‘laklarning grammatik jihatdan bir xil vazifada kelishi va umumiy bo‘lakka bog‘lanishini asosiy belgi sifatida ko‘rsatadi. Asarda uyushuq egalar, kesimlar hamda ikkinchi darajali bo‘laklarning qo‘llanish xususiyatlari misollar asosida tahlil qilingan.

R. Sayfullayevaning “Hozirgi o‘zbek adabiy tili” kitobida esa uyushuq bo‘laklarning nutqdagi uslubiy imkoniyatlariga alohida e‘tibor qaratiladi. Olimaning fikricha, uyushuq bo‘laklar yordamida fikrning ta‘sirchanligi va ifoda aniqligi ortadi. Ayniqsa, ilmiy va publitsistik matnlarda uyushuq bo‘laklarning qo‘llanishi matnning mantiqiy izchilligini ta‘minlashi ta‘kidlanadi.

N. Mahmudov va A. Nurmonovlarning “O‘zbek tilining nazariy grammatikasi” asarida uyushuq bo‘laklar sintaktik aloqa nuqtai nazaridan o‘rganilgan. Ushbu manbada uyushuq bo‘laklarning teng bog‘lovchilar va ohang vositasida shakllanishi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Mualliflar uyushuq bo‘laklarning gap mazmunini kengaytirishdagi o‘rni hamda sintaktik iqtisodiylikni ta‘minlashdagi ahamiyatini ko‘rsatib o‘tganlar.

G. Abdurahmonovning “O‘zbek tili grammatikasi” asarida esa uyushuq bo‘laklarning tinish belgilari bilan bog‘liq jihatlari batafsil yoritilgan. Olim uyushuq bo‘laklar orasida vergulning qo‘llanishi, bog‘lovchili va bog‘lovchisiz shakllarning farqli tomonlarini grammatik qoidalar asosida izohlagan. Bu esa yozma nutqda tinish belgilaridan to‘g‘ri foydalanishda muhim nazariy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Shuningdek, zamonaviy tilshunoslikka oid darslik va qo‘llanmalarda ham uyushuq bo‘laklarning kommunikativ vazifasi haqida fikr yuritiladi. Tadqiqotlarda uyushuq bo‘laklar nutqning ixchamligini ta‘minlovchi vosita sifatida baholanadi. Bu esa mazkur mavzuning nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega ekanligini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, o‘zbek tilshunosligida yaratilgan ilmiy adabiyotlar uyushuq bo‘laklarning grammatik va uslubiy xususiyatlarini chuqur o‘rganishga xizmat qilgan. Ushbu manbalar mavzuni ilmiy asosda tadqiq etishda muhim nazariy manba hisoblanadi.

Xulosa. Gapning uyushuq bo‘laklari o‘zbek tili sintaksisining muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Ular gap tarkibida bir xil sintaktik vazifani bajarib, fikrning mazmunan boy, mantiqan izchil va uslubiy jihatdan ta‘sirchan ifodalanishiga xizmat qiladi. Uyushuq bo‘laklar yordamida nutqda bir nechta predmet, belgi yoki harakat umumlashtirilgan holda ifodalanadi hamda gapning ravonligi ta‘minlanadi.

Maqola davomida uyushuq bo‘laklarning grammatik xususiyatlari, turlari, bog‘lanish usullari hamda nutqdagi ahamiyati yoritildi. Shuningdek, ilmiy manbalar tahlili asosida o‘zbek tilshunos olimlari tomonidan ushbu mavzu keng tadqiq etilgani va uning sintaktik hamda uslubiy jihatlari ilmiy asosda o‘rganilgani aniqlandi.

Uyushuq bo‘laklar ayniqsa badiiy, ilmiy va publitsistik uslublarda fikrni aniq, ixcham va ta‘sirchan ifodalashda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ularning to‘g‘ri qo‘llanishi nutq madaniyatini oshirish, yozma va og‘zaki nutqning savodxonligini ta‘minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Demak, gapning uyushuq bo'laklarini chuqur o'rganish o'zbek tilining sintaktik imkoniyatlarini anglash, nutqning uslubiy boyligini oshirish hamda til ta'limi samaradorligini kuchaytirishda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari – Toshkent: O'zbekiston¹,2020.
2. O'zbek tili grammatikasi – Toshkent, 1996.
3. Hozirgi o'zbek adabiy tili sintaksisi – Toshkent: Fan, 1987.
4. O'zbek tilining nazariy grammatikasi – Toshkent: O'qituvchi, 2010.
5. Hozirgi o'zbek adabiy tili – Toshkent, 2009.